

**Willem Witsen
(1860-1923)**

Willem Witsen (1860-1923)

Willem Witsen werd 13 augustus 1860 geboren en was de jongste van de zes kinderen van Jonas Jan Witsen en Jacoba Elizabeth Bonekamp. Witsen begon al vroeg met tekenlessen bij Jan Evert Morel (1855-1905) en Carel Philippeau (1825-1897). Vanaf 1876 ging hij daarnaast vier keer per week 's avonds naar de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. In 1878 schreef hij zich hier volledig in. De Rijksacademie was in deze dagen in hun lessen een vrij conservatieve instelling. Veel leerlingen hadden bijvoorbeeld kritiek op de manier van lesgeven van Jozefus Alberdingk Thijm (1820-1889). Deze had in navolging van Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879) veel aandacht voor de, in zijn ogen, ideale middeleeuwse samenleving. Hij snapte niets van de belangstelling van de jonge kunstenaars voor de Haagse School en liet zijn afkeuring duidelijk blijken. Als reactie hierop besloot een aantal leerlingen van de Rijksacademie lessen te gaan volgen aan de Antwerpse Academie bij de schilder Karel Verlat (1824-1890).¹

In deze jaren sloot Witsen zich aan bij een groep die grote bewondering had voor de Haagse schilders en die naar vernieuwing zocht. Witsen raakte steeds meer betrokken bij het gedachtegoed van zijn vrienden en in de winter van 1880 richtten zij de kunstenaarsvereniging St. Lucas op. Witsen was afwisselend voorzitter en vice-voorzitter van de vereniging. Wekelijks werden er kunstbeschouwingen en lezingen gehouden en vonden er discussies plaats over kunst, muziek, literatuur en geschiedenis.² In 1883 stapte Witsen uit de kunstenaarsvereniging en sloot hij zich aan bij de vereniging Flanor. Op deze manier raakte hij betrokken bij de eerder besproken *De Nieuwe Gids*. In 1884 verliet hij de Rijksacademie.

Tegenwoordig wordt Willem Witsen tot de Amsterdamse impressionisten gerekend en is hij vooral bekend door zijn stadsgezichten. Witsen begon zijn carrière echter, zoals veel schilders die tot het Amsterdams impressionisme worden gerekend, als plein air-kunstenaar. Hierbij werd hij geïnspireerd door Franse kunstenaars als Jules Bastien-Lepage (1848-1884) en is de periode tussen 1882 en 1888 die hij op het landgoed van zijn vader, Ewijkshoeve, doorbracht van grote invloed geweest. Witsen maakte graag uitstapjes naar steden als Parijs en woonde tussen 1888 en 1890 in Londen. Hier kwam zijn interesse voor de stad helemaal tot leven. In een later hoofdstuk zal er worden ingegaan op een kunstwerk en de werkwijze van Witsen.

¹ I.M. de Groot (red.) e.a., *Willem Witsen. 1860-1923. Schilderijen, tekeningen, prenten, foto's*, Bussum 2003, pp. 18-19.

² I.M. de Groot (red.) e.a., *Willem Witsen* 2003 (zie noot 1), pp. 21-22.

Het Witsenhuis

Willem Witsen keerde in 1891 terug naar Nederland, omdat hij verliefd was geworden op Elisabeth (Betsy) van Vloten (1862-1946), de vrouw waarmee hij in 1893 trouwde. Na zijn terugkeer in Nederland was Witsen op zoek naar een woning en atelier. Via een brief liet Hein Boeken (1861-1933), een vriend van Witsen, weten dat George Hendrik Breitner graag van zijn woonruimte af wil. Boeken schreef het volgende:

Beste Wim

Ik heb van morgen Breitner gesproken. Hij vertelde mij dat hij zoo graag van zijn atelier af wou. Ik zeg dadelijk Ik weet iemand die het met Januari wil huren. Nu heeft hij er huur aan tot Mei maar ik heb toch vast met hem afgesproken het hij het met Jan. afstaat.

Toevallig weet hij dat het voor jou is. Wij liepen samen naml. de winkel van Claus en Fritz in, Claus zegt, Br. weet je ook een atelier in je buurt. Witsen zoekt een atelier?"³

Het atelier waarover gesproken werd, bevond zich in het huis aan de Eerste Parkstraat 438. Witsen nam het atelier en de bijbehorende woonruimte over en zou, met een aantal tussenposen, een groot deel van zijn leven op de Eerste Parkstraat (later Oosterpark 82) in Amsterdam wonen (zie afbeelding 4). Het huis lag, toen het werd gebouwd in 1884, in een nog vrij landelijk stukje Amsterdam buiten de Muiderpoort. Een paar jaar eerder was hier al een aantal ateliers voor schilders aangelegd. In de jaren zeventig en tachtig groeide de stad Amsterdam enorm en kwam er het plan voor een nieuwe woonwijk met in het hart een wandelpark. Op het stuk grond waar de woning op staat, moest verplicht een beeldhouwers- of schildersatelier worden gebouwd.⁴

Afb. 4. Oosterpark 82, ca. 1924.

³ RKD Studio: Het atelier van Breitner komt vrij <[http://www.rkd.nl/rkddb/\(2b5icf55uvpgit453nvlak55\)/detail.aspx?parentpreref=>](http://www.rkd.nl/rkddb/(2b5icf55uvpgit453nvlak55)/detail.aspx?parentpreref=>) (19 mei 2012).

⁴ J. Voeten, *Het Witsenhuis*, Amsterdam/Antwerpen 2003, p. 19.

Het huis werd ontworpen door de architect Eduard Cuypers (een neef van de architect P.J.H. Cuypers). Met de verplichting voor ogen dat het huis een atelierwoning zou moeten worden, werd er besloten er een woning met een beeldhouwersatelier van te maken. In de plannen werd voortdurend gesproken over 'Atelier Roskam'. Waarschijnlijk werd hier bedoeld op de beeldhouwer Edouard Roskam (1854-1919). Het was de bedoeling dat degene die in het huis zou komen wonen voor de decoratie van de gevel zou zorgen. Uiteindelijk, na de oplevering in maart 1885, is Edouard Roskam niet in het huis gaan wonen en kreeg de gevel ook niet de beloofde decoratie.⁵

Omdat er uiteindelijk geen beeldhouwer, maar vooral kunstenaars uit andere disciplines en niet-kunstenaars in het huis zijn komen wonen, zijn er meerdere verdiepingen in het huis gecreëerd door in het hoge beeldhouwersatelier een tussenvloer aan te brengen. Hierdoor ontstonden meerdere ateliers.⁶ De begane grond en de eerste etages werden vooral bewoond door kunstenaars om de ateliers die zich hier bevonden. Op de tweede verdieping heeft in de loop van de tijd een aantal gezinnen gewoond, omdat er op deze etage iets meer ruimte was (al was het vaak nog aan de krappe kant). De derde etage was bedoeld voor personeel zoals dienstmeisjes en koetsiers (dit hoefde niet per se het personeel te zijn van de bewoners van het pand). Hier bevonden zich de goedkoopste kamers.⁷

Veel vrienden die Willem Witsen kende via *De Nieuwe Gids* kwamen graag op bezoek in het atelier van de schilder (zie afbeelding 5). Zij kwamen daar samen om te drinken, te roken of om

Afb. 5. Willem Witsen, [Willem] Kloos, [Pet] Tideman en [Hein] Boeken, 1892, late druk, particuliere verzameling.

helemaal niks te doen. Volgens Isaac Israëls had *De Nieuwe Gids* helemaal niet bestaan als Witsen niet iedereen voor de gezelligheid in zijn atelier had laten samenkomen.⁸ Het was dus een belangrijke ontmoetingsplaats. De schilders en schrijvers kwamen ook samen in kroegen, maar dat was

vaak nadat zij bij Witsen thuis waren begonnen. In 1893 trad Witsen in het huwelijk met Betsy van

⁵ J. Voeten, *Het Witsenhuis* 2003 (zie noot 4), pp. 22-24.

⁶ P.H. van Moerkerken, *Het Witsenhuis en zijn kunstenaarskring*, Amsterdam 1947, p. 20.

⁷ J. Voeten, *Het Witsenhuis* 2003 (zie noot 4), p. 187.

⁸ P.H. van Moerkerken, *Het Witsenhuis* 1947 (zie noot 6), p. 22.

Floten en verhuisde hij naar Ede. Vanaf dat moment was het afgelopen met de gezellige samenkomsten op het atelier.

In 1902 scheidde Witsen van Betsy om vervolgens in 1907 met Marie Schorr (1875-1943), de dochter van een voormalige bierbrouwer, te trouwen. Na de dood van Willem Witsen in 1923 bleef Marie Witsen-Schorr tot haar dood in 1943 alleen aan het Oosterpark wonen. Op het moment dat Witsen overleed, huurden de twee hun kamers nog, maar in 1924 kon Marie het gehele pand kopen. Tussen 1923 en 1943 woonde ze helemaal alleen in het grote huis.

In 1940 liet Marie Witsen-Schorr een testament opmaken waarin zij de Nederlandse Staat erfgenaam maakte van het grootste deel van haar bezittingen. In het testament liet zij vastleggen dat het huis aan Oosterpark 82 na haar dood een plaats moest worden waar Nederlandse letterkundigen met hun eventuele gezin kosteloos zouden mogen wonen. Daarnaast moest haar inboedel, afhankelijk van hun geschiedwaardige of hun artistieke waarde, bij elkaar blijven. Goederen die hier niet onder vielen mochten niet in het openbaar verkocht worden.⁹ Waarom Marie Witsen-Schorr in haar testament heeft laten vastleggen dat na haar dood schrijvers en geen schilders kosteloos in het huis mochten gaan wonen is niet bekend. Er zijn bronnen die beweren dat Marie Witsen-Schorr vond dat schilders te veel troep maakten, maar een uitspraak hierover van haar is nooit officieel vastgelegd.¹⁰ Na de dood van Witsen-Schorr heeft de gemeente Amsterdam diverse pogingen ondernomen om de gratis huurders uit het huis te krijgen, maar dat is op heden nog niet gelukt.

Het atelier van Willem Witsen

Het atelier dat Willem Witsen aan de Eerste Parkstraat bewoonde, heeft op verschillende foto's als achtergrond gediend. Hij maakte foto's van zijn vrienden en ander bezoek in zijn eigen atelier. Aan de hand van deze foto's is enigszins te achterhalen

hoe het atelier eruit heeft gezien moet hebben aan het begin van de jaren negentig. Één van de bekendere reeks foto's van Witsen is die van de portretten die hij van de schrijver en dichter Paul

Afb. 6. Willem Witsen, Paul Verlaine staande in het atelier van Willem Witsen, 1892, Prentenkabinet Universiteit Leiden.

⁹ J. Voeten, *Het Witsenhuis* 2003 (zie noot 4), pp. 14-15.

¹⁰ J. Voeten, *Het Witsenhuis* 2003 (zie noot 4), pp. 132-133).

Verlaine (1844-1896) maakte toen deze in 1892 op bezoek was in Amsterdam en in de slaapkamer achter het atelier van Witsen logeerde. Witsen bewoonde op dat moment het atelier op de eerste etage. In zijn verslag over het bezoek aan Nederland getiteld *Quinze jours en Hollande* geeft Verlaine een beschrijving van zijn gastheer Willem Witsen en bewoner van het huis Isaac Israëls:

Mijn gastheer heet Witsen of liever mijn gastheren heten Witsen en Isaac Israëls. Witsen, schilder, ernstig geconcentreerd man, is zeer dikwijls weg voor bijkomstige bemoeiingen bij lezingen: Israëls is het, huurder in hetzelfde pand, die de honneurs van het huis waarneemt.¹¹

Witsen maakte uit verschillende standpunten foto's waaronder een staand portret (zie afbeelding 6 op de vorige pagina). Op de foto staat Verlaine midden in het atelier. Rechts van Verlaine staan schilderijen tegen elkaar en aan de muur hangt een aantal ingelijste kunstwerken. Op de lijsten na toont de muur vrij kaal. De vloer is er een van simpel hout. Achter de schrijver hangt een soort gordijn. Naast deze staande foto heeft Witsen ook nog een aantal andere foto's gemaakt waarbij Verlaine aan tafel zit. Deze foto's tonen een ander deel van het atelier. Ook hier ziet men een aantal lijsten aan de muur hangen en is de rest van de muur aan de kale kant.

Op een andere foto's uit het hetzelfde jaar waarop te zien is hoe Willem Kloos op het atelier

Afb. 7. Willem Witsen, *Willem Kloos arriveert op het atelier van Willem Witsen, 1892.*

arriveert (zie afbeelding 7), is waarschijnlijk dezelfde hoek te zien als op de eerste foto met de staande Verlaine. Op beide foto's is namelijk hetzelfde lampje afbeeld. Dit keer kijkt men echter tegen de deur aan waardoor Kloos, die het middelpunt van deze foto vormt, net is

binnen gekomen. Kloos leunt, met zijn handen in zijn zakken, tegen één van de deurposten. Aan de

¹¹ C. Vergeer, *Willem Witsen en zijn vriendenkring. De Amsterdamse bohème van de jaren negentig*, Amsterdam/Brussel 1985, p. 100.

deur hangt de schilderjas van Witsen aan een haakje en boven diezelfde deur worden vier ingelijste etsen getoond die hij in Londen maakt.¹² Rechts naast de deur hangt een aantal kunstwerken, wederom in een lijst, en is één van deze werken te herkennen als het portret dat Witsen van zijn vader maakte. Links van Kloos staat een tweetal doeken met hun beschilderde kant (of misschien nog te beschilderen kant, dat is niet te achterhalen) tegen de muur gestald. Boven één van deze doeken is weer een lijst te zien. Aan de rechterkant van Kloos staat een aantal doeken met hun beschilderde kant naar voren. Van deze doeken is echter alleen de hoek van de lijst te zien en niets van de afbeelding.

Een hedendaagse foto uit het tegenwoordige Witsenhuis (zie afbeelding 8) toont een veel meer ingerichte kamer dan het atelier uit het begin van de jaren negentig. Dit komt doordat Witsen vanaf 1904 deze verdieping niet meer als atelier, maar als woonruimte gebruikte. Zijn atelier bevond zich op de begane grond. Naast het atelier aan het Oosterpark had Witsen tussen 1911 en 1913 ook een boot waar hij vooral veel etsen maakte.¹³

Toen Willem Witsen in 1891 het atelier aan de Eerste Parkstraat betrok, duurde het even voordat hij zich er thuis ging voelen. Dit kwam vooral doordat hij niet samen was met zijn toenmalige geliefde, Betsy van Vloten. Hij wist er toch min of meer zijn plekje van te maken door het atelier vol te hangen met etsen. In 1891 kwam Witsen op het idee om zijn bed in het atelier te plaatsen, omdat hij hield van de aanblik van de ruimte bij nacht. In de periode die volgde op de versleping, sliep Witsen slecht en had hij veel last van nachtmerries. Daarnaast kreeg hij last van allerlei lichamelijke kwaaltjes. In een brief aan Betsy schreef hij over de oplossing van zijn problemen:

[...] maar dadelijk hebben Hein [Boeken] en ik – Willem's [Kloos'] raad, die zei dat 't kwam van de verflucht in 't atelier – mijn bed opgenomen en weer in de slaapkamer gebracht en nu vernacht heb 'k veel beter geslapen mijn Beb [Betsy], maar toch weer erg gedroomd, hoewel zonder huilen [...]¹⁴

Afb. 8. Harm Kuiper, 'Atelier' van Witsen op de eerste verdieping tegenwoordig, z.j..

¹² J. Voeten, *Het Witsenhuis* 2003 (zie noot 4), p. 44.

¹³ I.M. de Groot (red.) e.a., *Willem Witsen*, 2003 (zie noot 1), p. 155.

¹⁴ RKD Studio: Bed in het atelier <[www.rkd.nl/rkddb/\(5vhx1155mus3gyi4c3zehi45\)/detail.aspx?parentprif=>](http://www.rkd.nl/rkddb/(5vhx1155mus3gyi4c3zehi45)/detail.aspx?parentprif=>) (19 mei 2012).

Een andere kunstenaar die lange tijd in het huis op Oosterpark 82 gewoond heeft en tot dezelfde groep behoorde als Willem Witsen is Isaac Israëls (1865-1934). Op hem zal in het volgende hoofdstuk nader worden ingegaan.